

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д-р Анастас Герджиков – СУ „Св. Климент Охридски”, професионално направление 2.1 Филология, научна специалност 05.04.06 Литература на народите на Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (антична и средновековна литература) на дисертационния труд на Веселина Василева Иванова „Металитературни практики при Платон и Херодот и тяхната съвременна интерпретация по литературната теория на Богдан Богданов” за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3 Философия, научна специалност Съвременни философски учения (Семиотика), НБУ

Преди няколко години в една рецензия на докторска дисертация посочих, че работата се нарежда сред поредицата трудове, повлияни от научната и преподавателската дейност на проф. Богдан Богданов, и че поглеждайки назад, виждаме, че това влияние е прераснало в школа.

Дисертационният труд на Веселина Василева Иванова не само е плод на тази школа, той гледа на обекта на изследването си през методологията и литературната теория на проф. Богданов. В този смисъл трудът не просто има за обект металитературната практика, а и сам е пример за такава практика.

Темата на изследването са металитературните инструменти за разбиране на текста и на самата реалност. Обект на изследването са 19 диалога на Платон и „История“ на Херодот, но и старогръцкият епос, епиникиите на Пиндар и други старогръцки текстове. Предмет на изследването са металитературните практики у Платон и Херодот, които тълкуват собствения си текст; които тълкуват други текстове; които препращат към реалността като контекст за разбиране.

Целите на изследването са да се демонстрира мястото на металитературните практики в литературата, при разбирането и като част от действителността изобщо, и същевременно да се систематизират и представят литературната теория и интерпретативният метод на Богдан Богданов. Свързването на тези две цели се оказва много продуктивно, доколкото отношението на литературата към контекста на други текстове, към извънлитературен контекст и към широкия контекст на реалността е важна и иманентна част от интерпретативния подход на Б. Богданов.

Конкретните задачи на изследването (преформулирани от мен в съответствие с това, което изследването действително прави) са извеждане на модели за разбиране на литературните текстове от подсказаните в самите тях металитературни инструменти и

от теорията за устността като заложена във всеки текст – литературен и нелитературен, като произход и наследена характеристика; и търсенето на една литературна теория, надхвърляща обичайната аналитичност на научния текст в опит да обхване същността на литературата, която е винаги надлитературна.

Методологията на изследването парадоксално включва именно посочения сред целите на изследването интерпретативен метод на Богдан Богданов и посочените като обект на изследването металитературни практики у Платон и Херодот.

Дисертационният труд се състои от 371 страници и включва уводна част, четири глави, заключение с изводи и приноси, библиография и индекс.

Уводната част (с. 6–45) дефинира целите и задачите на дисертационния труд, посочени по-горе; мотивира избора на текстовете на Платон и Херодот; посочва методологията, която се използва за разбирането на изследваните текстове („литературната теория“ на Богдан Богданов като част от една по-голяма теория на разбирането); обсъжда значението на контекста (на автора, на читателя, на други текстове, на културната и извънлитературната среда, на реалността изобщо); започва обсъждането на значението на устността (като страна на металитературата и на моделите за разбиране) за литературата и за интерпретацията и преди всичко въвежда темата за металитературата като литература и методология и за металитературните практики като предмодел на самата литературна теория, като още от първите редове това се прави преди всичко през призмата на методологията и разбирането за литература, текст и устност, развито в работите на Богдан Богданов. Металитературните практики според докторантката са отвъдлитературни практики, които помагат на читателя да разбере текста, други текстове и дори самата реалност. Това довежда авторката и до ключовите теми за читателя, четенето, контекста, възприемането и интерпретацията и за многопластовостта на литературния текст, разгледани в контекста на работите на Рикьор, Гадамер, Растие и разбира се на Б. Богданов („Затова рецептата за най-доброто разбиране препоръчва да се осъзнава смесването и каква е разликата между тогавашното осмисляне... и наслаждащото се върху него сегашно разбиране“, с. 16; „всеки литературен контекст се превръща от исторически в универсален“, с. 17).

Първа глава „Устността като модел за разбиране“ (46–99) е посветена на устността, за която още в уводната част се казва, че се запазва и в писмените текстове (с. 8) и че може да бъде възприета и пряко – като част от произведението, и като

„успоредната права на редовата реч“ (с. 30); „самата устност става страна на металитературата и моделите за разбиране“ (с. 26). Тук авторката се опитва да изведе това, което в края на главата нарича „формулата на устността“.

Устността е един от най-важните интерпретативни инструменти на Богдан Богданов, почиващ на тезата, че „възникналата първоначално като устна форма литература продължава да носи част от устността си непременно и винаги“ (с. 46, оттам и заглавието на подглавата „Какво е устността днес?“ в смисъл на „Какво е устността за литературата днес“). Авторката обобщава казаното в основните книги на Богданов по темата: „Романът – античен и съвременен“, „Мит и литература“, „Омировият епос“ и „Старогръцката литература“. Основният извод е, че „Богдан Богданов слива областите на устното и писменото и приписва на цялата литература белега на устността“ (с. 53) и че ролята на устността като елемент на всяка литература е да надскочи неизбежната застиналост на записаното слово и да го направи диалогично, диатрибично, отворено към различни видове контекст и към нови степени на интерпретация на текста и на разбиране на реалността. Това е повод и за започване на централната за дисертацията тема за жанра, защото „преминавайки от устна към писмена култура, жанрът се явява наследникът на контекста“ (с. 52).

С привличане на теорията на катастрофите на Рене Том и с обсъждане на приложението ѝ върху диалозите на Платон от Грегорио Лури, както и на идеи на Ролан Барт авторката формулира тезата си за „катастрофите на устността“, благодарение на която „текстът на литературата чупи нормалната логика, за да предизвика въпроси, от които, обмисляйки едно, да доведат до разбирането и на другото, което е по-важно, но и по-невидимо в текста поради своята общост и примерност“ (с. 67).

Докторантката добавя и формулата „присвояващо преобразуване“ като интерпретативен метод на Б. Богданов, защото прочитът „присвоява и преобразува оригиналния текст в текст за разбиращия“ (с. 72), не може да постигне оригиналния смисъл на текста, а само да добавя смисли, които го „присвояват“ и „преобразуват“. Това е плодотворна идея на Б. Богданов, която Василева с основание подкрепя, но трябва да се внимава с довеждането ѝ до крайното разбиране за „смисъл, зависим единствено от получателя, който конотира полученото съобщение“ (с. 80).

Темата за устността в „Омировият епос“ дава повод за обсъждане в тази глава на старогръцкия епос и отново през интерпретацията на Богданов на отделни трагедии авторката прави кратък преглед на старогръцката трагедия.

Втора глава (100–185) разглежда металитературните практики в диалозите на Платон. В началото на главата теорията за културните практики на Богдан Богданов е свързана с темата за устността, защото и двете са начин за справяне с напрежението между минало и съвременност. Културните практики и колективната идентичност обаче добавят като инструмент за справяне с този преход и разказа, но „не като жанр, а като инструмент за разбиране на протичащи модели“ (с. 101).

Следва голямата тема за диалога, който позволява повече от другите литературни форми смесването на литературни и нелитературни дискурси. Именно това е причината за неопределеността на диалога като жанр. Привеждайки мненията за диалога на Морис Бланшо, Пол де Ман, Томас Слезак, Грегорио Лури и Ролан Барт, докторантката определя диалога жанрово като разказ на средата между поезията и прозата (с. 103-104).

Оттук нататък главата е посветена на интерпретацията на 19 диалога на Платон през моделите за разбирането на Платоновите диалози в изследванията на Богдан Богданов (една от подглавите е названа именно така). Между предложените от Богданов и използвани от Василева инструменти за интерпретация са посочени разбирането за диалога и особено за митовете в него като реставриране на едно идеално минало и търсене на стабилна извънвремева структура; възможността чрез диалога да се приобщи другият в търсенето на истината, а в по-широк смисъл да се приобщи и всеки човек, защото темата засяга всички хора; противопоставянето на диалога като жанр на неутралната форма на трактата чрез близостта с ораторската проза; особеното репрезентиране на трансцедентното чрез всекидневността на ситуацията, средата и разговора; комплексността и динамичността; ролята на примерността; преобразуването на обикновеното слово в литература чрез преодоляването на противоречия и противоположности; разбирането за диалога като компромис между устността и писменото слово („Богдан Богданов отделя устната диалогичност и получената се вторична диалогичност в писания диалог, която достига и до това, че започва да означава диалогичността и метафорично“, с. 116). Този инструментариум на интерпретативния модел на Богданов е съчетан с правилното разбиране за възможностите и ограниченията на интерпретацията – диалозите на Платон са

многопластови, в тях „има „нарастване на смисъла“ до постигане на смислов предел в някои от темите“ (пак там), което дава основание за нови интерпретации, обхващащи все повече пластове, и за едно отворено за нови смисли разбиране, което не се спира на един определен постигнат смисъл, основан на само един от тези пластове.

Подглавата „Експлицитни модели за разбиране в диалозите на Платон – една собствена морфология“ е най-самостоятелната глава, предлагаща набор от примери от диалозите „Апология“, „Критон“, „Евтифрон“, „Ион“, „Алкивиад“, „Хармид“, „Лизис“, „Евтидем“, „Горгий“, „Федон“, „Парменид“, „Теетет“, „Софистът“, „Филеб“, „Критий“, „Държавата“, „Закони“, „Пир“ и „Федър“, в които Платон и Платоновият Сократ сами дават насоки за разбирането на даден текст, на даден проблем, или на света като цяло. Тази подглава е толкова богата на примери за контекстуални, интертекстуални и металитературни подходи към разбирането; за прилагането на описания в предходния абзац методически инструментариум на Б. Богданов и за собствени находки на авторката, че читателят се изгубва в приятен световъртеж като в лабиринт на Борхес в опита да проследи кой кого тълкува – Василева – Богданов, Богданов – Платон, Василева – Платон или Платон – самия себе си. Цитатът от „Ион“ сякаш описва същността на тази глава и на цялата дисертация: „Не сте ли тълкуватели на други тълкуватели“.

Трета глава (с. 186–253) има за обект „История“ на Херодот, описана като набор от разкази, които прекъсват изложението и в които от своя страна са вплетени други разкази, най-често митологични. Вплетените разкази дават на героите – и на слушателя/читателя – инструменти за интерпретация на обхващания разказ и на действителността чрез прорицания, съновидения, надписи, вестители и глашатаи или чрез мнение на авторитет.

Самият Херодот се намесва в тези въткани един в друг разкази със свои коментари, за да даде оценка на тяхната правдоподобност, съответно неправдоподобност. Той тълкува и литературни текстове, особено епически, и то по отношение на връзката им с действителния свят.

И в тази глава са посочени модели за разбирането на Херодотовата „История“ в изследванията на Богдан Богданов – ролята на Херодот като интерпретатор, което придава обхватност и литературност на „История“; ролята на разказаните истории като инструменти за трансцедентно осмисляне на миналото; екземплярните функции на герои и събития; тяхната „трайната другост“ – превръщането на конкретността в нещо

по-общо и по-високо; ролята на царските истории; съвпадането на сюжетен развой и развитие на разбирането на възприемащия историите; металитературната роля на големия династически разказ, на чийто фон се развиват малките истории.

Изведени са набор от теоретични ключове и универсални теоретични заключения на Богдан Богданов, които се изпробват при разбирането на разглежданите отделни истории на Херодот, като се прави прочит на Херодотовата „История“ не през призмата на големия катаклизъм на гръко-персийските войни, а чрез вмъкнатите любовни разкази.

Четвърта глава (с. 254–347) е обобщение на моделите на разбирането при Богдан Богданов. Ако в предишните глави интерпретативният инструментариум на Богданов е приложен върху конкретни текстове, тук преобладава теоретическото осмисляне на неговата „подвижната методология“ като набор от практики за разбиране на литературните текстове и реалността. Тази подвижност позволява да се обхване многозначността на литературния текст, с многото му пластове и контекстуални връзки и с отношенията между текст и култура, текст и контекст, текст и протичане. Тази методология е диалогична херменевтика, „диатрибна реч“, преодолява границите между всекидневното, литературното, диатрибното и научното говорене, което позволява гъвкавият подход на Богданов към текста и към възможностите за неговите интерпретации да прерасне в самостоятелен жанр.

Въпреки този обобщителен характер на главата в нея не липсват и конкретни интерпретации, най-вече на епиникия на Пиндар.

Заклучителната глава („Изводи и приноси“, с. 348–355) лаконично обобщава резултатите от изследването. Металитературните практики са разделени на експлицитни, които открито подпомагат разбирането на текста, и практики като жанровете и сюжетността, които се колебаят между оформеност и нарушаване на очакваната форма. Тези идеи са илюстрирани с места от интерпретираните вече текстове.

Докторантката е посочила **четири публикации** (и четири съставителства и редакции) и **три цитирания** по темата на дисертационния труд.

Съгласен съм с **посочените в дисертационния труд и в автореферата изводи и приноси**. Реално достигнатите в работата изводи надхвърлят описаните частично в автореферата. Основните приноси са изчерпателното разглеждане на

металитературните практики в голям брой текстове на старогръцката литература и подробното и пълно изложение и систематизиране на моделите за разбиране в текстовете на Богдан Богданов, като за целта са привлечени и голям брой непубликувани текстове и текстове, публикувани единствено в интернет. Теорията за устността, теорията за културните практики, теорията за редовата реч, теорията за говоренето като действие са основните, но съвсем не единствени подходи на „подвижната методология“ на Богданов, която докторантката не само излага, а и постоянно прилага при интерпретацията на текстовете, с което едновременно илюстрира възможностите на методологията и постига нови интерпретативни резултати, базирани на нея.

Целите и задачите на дисертационното изследване са точно и ясно формулирани и Василева успешно се е справила с тях. Изследваният проблем е *научно значим*. Темата е *актуална*, доколкото проблемът за интерпретацията е вечно актуален, а *научната новост* на изследването е в предлагането на набор от инструменти, методи и практики за интерпретация на литературен текст и за разбирането на света. В това е и неговата *приложимост и полезност*, защото изследването демонстрира продуктивността на предлаганите интерпретативни модели. Василева е изложила вижданията си за бъдещите възможности на изследването и е направила *предложения за по-нататъшното му развитие*. Към тях бил добавил интересната възможност в бъдеще да се изследва как концепциите на Б. Богданов търпят развитие, как с течение на времето в отделните му текстове идеите еволюират, доразвиват се и се допълват, но се и коригират.

Виждаме не просто един *обоснован и разработен теоретичен модел* на изследването, налице е рядко *съответствие на избраната методология и методика на изследване с поставената цел и задачи* на дисертационния труд, защото литературната теория на Б. Богданов е едновременно методология на изследването и основен негов предмет. Въпреки това работата съдържа множество *ясно открити собствени приноси*. Към подреждането и систематизирането на тезите на Б. Богданов се добавят интересни собствени идеи, на места с допълване на празнините в калейдоскопа, съставен от отделни идеи на Богданов, на други – с тълкуване и интерпретиране на тези идеи. Проследявайки теорията на Богданов за устността в „Омировият епос“ и формулите за нейното разбиране, авторката всъщност прави кратък преглед и на старогръцкия епос; по същия начин проникновено обсъжда

текстовете на Платон и Херодот, епиките на Пиндар, трагедиите на Еврипид и старогръцката трагедия изобщо. Изобилието на иновативни идеи в главата „Експлицитни модели за разбиране в диалозите на Платон – една собствена морфология“ ѝ дава потенциала за развитие в самостоятелно изследване.

Докторантката *цитира коректно* (макар че в бележките под линия се среща излишно повторение на библиографска информация от приложената в края библиография). Тя демонстрира *познаване на състоянието на проблема*. Слабост е, че извън текстовете на Богдан Богданов цялата библиография се състои от 34 заглавия и те с две изключения са на български издания на съответните изследвания. Липсва огромната литература, посветена на интерпретацията на текстовете на Платон и Херодот.

Авторката е уловила добре потенциала на богатия интерпретативен метод и инструментариум на Богдан Богданов да преминава от херменевтика в епистемология, в антропология и дори в метафизика.

На много места, но най-отчетливо в подглавата „Формулата на Богдан Богданов“ интерпретативната методология на Богданов се издига до нов жанр, надхвърлящ със своята диатрибичност и отвореност рефлексивната реч и научния дискурс.

Опитвайки се да впише работата си в този жанр, докторантката създава един труден за проникване и разбиране текст. Това е едновременно упрек и похвала. Упрек е, защото винаги съм смятал заедно с Цицерон, че словото на истината е просто. Похвала е, защото положилият усилия за вникване читател вижда, че зад сложния изказ не се крие липса на смисъл, а напротив – наситено представяне на предмета на изследването, пълнокръвна картина на тълкуваните текстове, дълбоко познаване на интерпретативния инструментариум на Богдан Богданов и богатство на самостоятелни идеи.

Поетичният изказ и метарфоричният език на работата не винаги допускат рационален анализ от страна на читателя, което означава, че текстът не винаги е разбираем. Ето два случайни примера:

„В тази схема се прави времето, защото с правенето на себе си и своята среда общуваният с текста проектира и прави бъдеще“ (с. 25)

„Благодарение на Ксеркс, защото историята на Ксеркс задава въпрос, смисълът на неизвестното в нея може да бъде облечен с дрехата на автора, на Херодот, така – както по-късно е облечен влюбеният Шекспир“ (с. 253).

Докато в първия пример става дума за метафоричния стил на онова, което Карнап пейоративно нарича метафизика, когато се опитва да докаже логическата неадекватност на един текст на Хайдегер, във втория към тази метафоричност се прибавя и синтактична неяснота.

Логичният начин, по който докторантката подрежда в обхватна система пръснатите в различни текстове на Б. Богданов идеи, показват, че метафоричният ѝ стил не е резултат на неспособност за логично излагане на тезата, а на стремеж да използва споменатия интерпретативен жанр, който да обхване цялата пълнота на литературата и на реалността, надхвърляйки научния дискурс. Това е казано и експлицитно на няколко места – „контурите на една литературна теория отвъд специализираните езици“ (с. 44); „мисленето в тесния смисъл и логиката се опитват нещата да съществуват като отделни и ясни – но това не е възможно и е инструментално положение, защото контекстът е общо случване“ (с. 316). Така се стига и до критика на научния дискурс („философията-наука“, с. 185, „грешката на специализираните речи, на научното говорене“, с. 316), рискована при аспирране на *научната* и образователна степен „доктор“.

Дисертационният труд съдържа научни постижения с приносен характер и убедително демонстрира, че докторантката притежава задълбочени теоретични знания и способност за самостоятелни научни изследвания.

Авторката е свършила огромен по обем работа и с това нямам предвид обема на дисертацията, а сериозния труд по подреждането и систематизирането на тезите на Б. Богданов в обемното му творчество и същевременно свързването на голямата тема за металитературата с обхватно изследване на металитературните практики в текстовете на Платон, Херодот и други антични автори, както и на отношенията устност – писменост, индивид – общност, динамично – статично, природа – култура, текст – контекст, текст – култура, текст – протичане, говорене – правене, литературно произведение – реалност и разбира се на свръхтемите за благополучието и за любовта.

Цялостната ми положителна оценка за защитадения дисертационен труд ми дават основание убедено да препоръчам да се присъди на Веселина Василева образователната и научна степен „доктор“.

1.03.2016 г.

проф. дфн Анастас Герджиков